

ציפורי ובית שערם

דו"ח סיור מספר 12

אורן בצלעלי

Oren.Betzaleli@Gmail.com

OREN BETZALELI

IN THE FOOTSTEPS OF THE GREATEST STORIES

תוכן עניינים

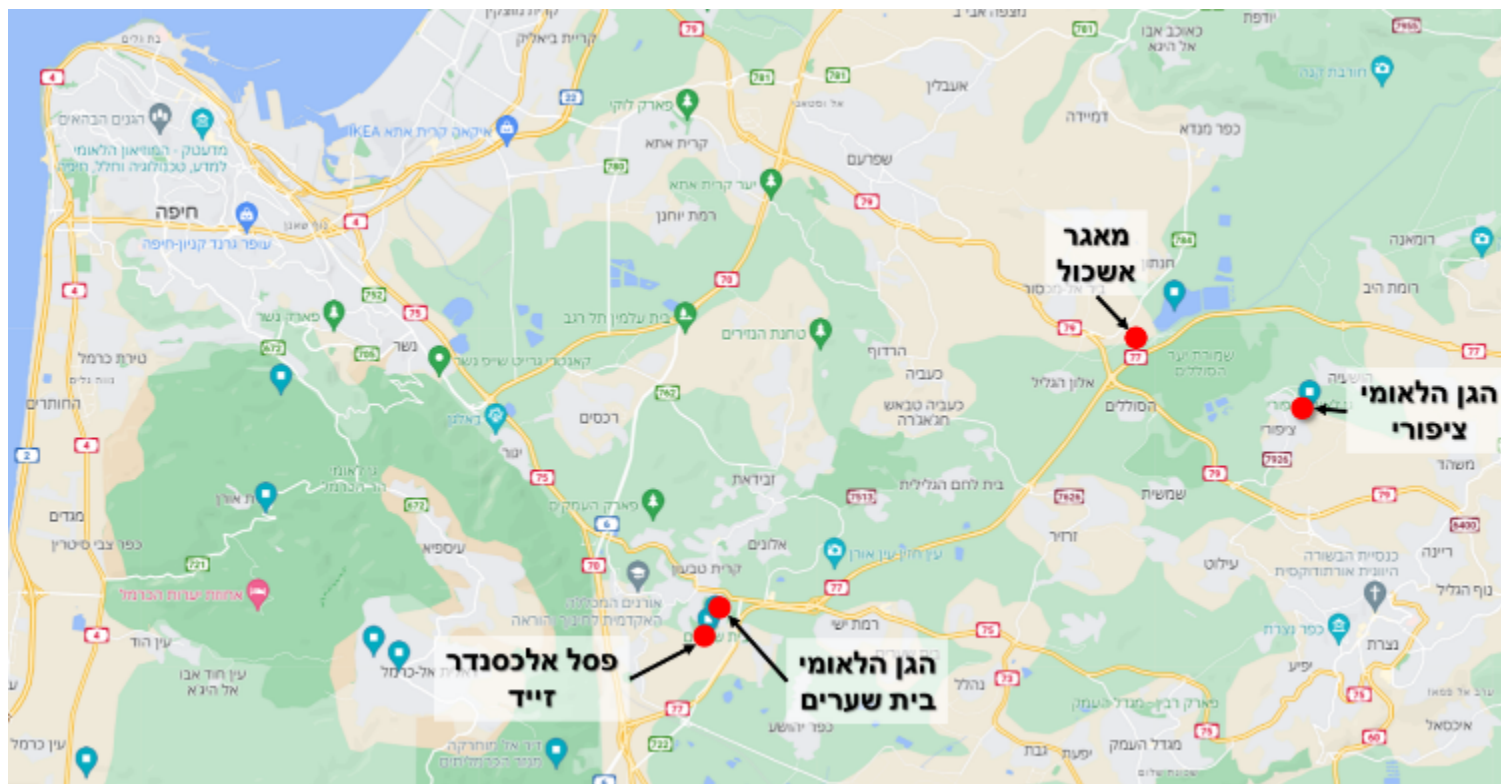
1	תוכן עניינים
2	תיאור הסיור
3	לוח הזמנים של הסיור
5	אתר 1: גן לאומי ציפורי
7	נקודת הדרכה 1: מרכז המבקרים (#4)
8	נקודת הדרכה 2: בית הכנסת
10	נקודת הדרכה 3: התיאטרון
10	נקודת הדרכה 4: בית / ווילת דיוניסוס
12	נקודת הדרכה 5: מצודת ציפורי
12	נקודת הדרכה 6: העיר התחתונה
13	נקודת הדרכה 7: בית חג הנילוס
15	נקודת הדרכה 8: מפעל המים
16	אתר 2: הגן הלאומי בית שערים
18	נקודת הדרכה 1: רובע מגורים / אולי בית רבי יהודה הנשיא?
19	נקודת הדרכה 2: מערת המוזיאון
20	נקודת הדרכה 3: מערת הארונות
22	נקודת הדרכה 4: מערת יהודה הנשיא
23	אתר 3: גבעת שיח' אברק
23	נקודת הדרכה 1: שיח' א-בריק
23	נקודת הדרכה 2: פסל אלכסנדר זייד

תיאור הסיור

חם	מזג אוויר צפוי	16/8/2022	תאריך הסיור
18:30	שעת סיום	06:30	שעת התחלה
מחלף גלילות	מקום פיזור	מחלף גלילות	מקום מפגש
וינגייט, מחלף ינאי, יוקנעם			מקומות איסוף והורדה נוספים
	טלפון מדריך	עמית אהרונ	מדריך
חברת הסעות: דברת רעננה טל. 09-7422422 סדרן עבודה 052-7432155			טלפונים חשובים
ציפורי, בית שערס, גבעת שיח אבריק – אלכסנדר זיד			אתרים מרכזיים
ארוחת בוקר בקניון יקנעם, ארוחת צהריים בקניון אלונים			מזון
סטודנטים של המכללה האקדמית וינגייט, שלומדים להיות מורי דרך. מנעד גילאים רחב, מגילאי ה-20 עד פנסיונרים.			הקבוצה
נעלי הליכה סגורות, כובע, מים, קרם הגנה, כלי כתיבה ומחברת / מחשב / מכשיר הקלטה. מפות. כרטיס מטמון			ציוד

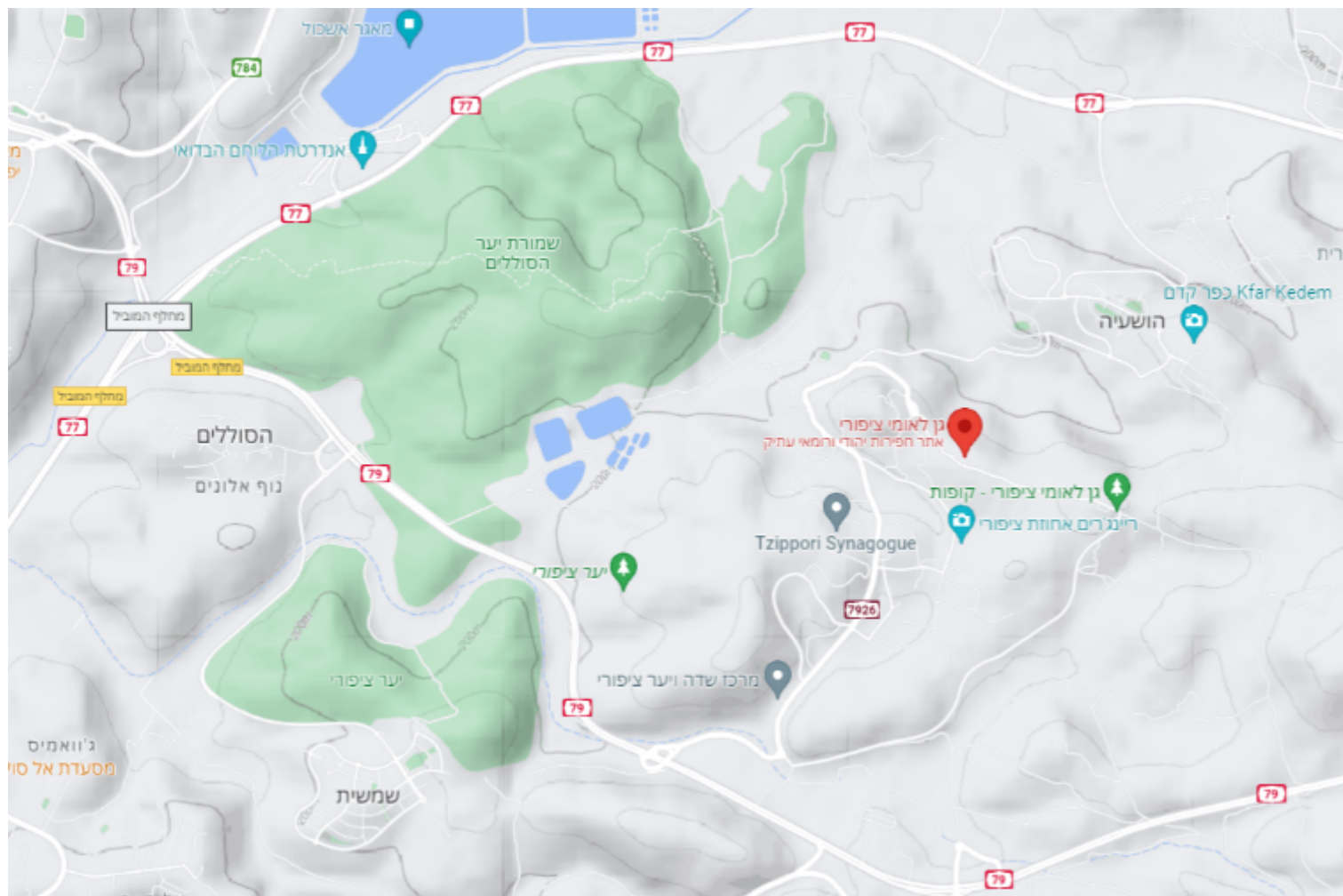
לוח הזמנים של הסיור

שעה	פעילות	הערות
6:30-7:40	נסיעה מגלילות לקניון יקנעם	
7:40-8:00	הפסקת בוקר	בקניון יקנעם
8:00-8:15	נסיעה למאגר אשכול	בגלל בעיות לוגיסטיות לא נכנסו למרכז המבקרים של מאגר אשכול, ונאלצנו לשנות את תוכניות היום
8:30-8:45	נסיעה לגן הלאומי ציפורי	
8:45-13:00	הגן הלאומי ציפורי	הרובע היהודי, הרובע ההלניסטי, מפעל המים
13:00-13:25	נסיעה לקניון אלונים	
13:25-14:00	הפסקת צהריים	
14:00-14:15	נסיעה לגן הלאומי בית שערים	
14:00-16:45	הגן הלאומי בית שערים	בית רבי יהודה הנשיא, מערת המוזיאון, מערת הארונות, מערת רבי יהודה הנשיא
16:45-17:00	מעבר לפסל אלכסנדר זייד	נסיעה קצרה באוטובוס ועלייה ברגל במעלה גבעת שייח' א-בריק
17:00-17:30	פסל אלכסנדר זייד	
17:30	נסיעה בחזרה למרכז	

אתר 1: גן לאומי ציפורי

שעות פתיחה	יצירת קשר	איך להגיע?
א' – ה', שבת: 8:00 – 17:00 שישי: 8:00 – 16:00 שעון חורף: נסגר שעה קודם ערב חג: נסגר ב-13:00	טלפון: 04-6568272 *3639: מוקד רשות הטבע והגנים. וואטסאפ: 054-9642434	מכביש צומת המוביל – נצרת (כביש מס' 79), בין סימני ק"מ 22-23 כתבו בוויז: גן לאומי ציפורי
עלות כניסה	צריך הזמנה מראש?	נגישות לנכים?
מבוגר / בקבוצה: 28 ₪ / 24 ₪ ילד / בקבוצה: 14 ₪ / 12 ₪ סטודנט: 24 ₪ אזרח ותיק: 14 ₪ חייל: 14 ₪	לא	כן
	יש שירותים?	שירותי הסעדה?
	כן	לא
הערות	- האתר הוא אתר של רשות שמורות הטבע והגנים. הוא חשוף ברובו לשמש, אבל בתיאום מראש ובתשלום (250 ₪) אפשר להאריך את שעות הביקור ולהגיע בשעות אחר הצהריים המאוחרות. - בימי שני וחמישי מתקיימים במקום חגיגות בר מצווה, ולכן כדאי לברר מראש מה מתקיים והיכן בדיוק, ולתכנן בהתאם. - אין סדר קבוע ומקובל. יש שלושה מתחמים: מערכת המים בכניסה לאתר, העיר העליונה והעיר התחתונה. - זמן מומלץ כ-1.5 שעות. במערכת המים יש פיר שאפשר לזחול בו לאורך כ-70 מטרים.	

מפת האתר

נקודת הדרכה 1: מרכז המבקרים (#4)

- בציפורי נמצאו ממצאים כבר מהתקופה הפרסית וההלניסטית. עד התקופה ההלניסטית התקיימה ההתיישבות בחלק העליון של העיר (המערבי), ובתקופה ההלניסטית החלה ההתיישבות בחלקים הנמוכים של העיר (המזרחיים), בדומה לתופעת "הירידה מהתלים" שראינו בערים אחרות, כמו במגידו וחצור באותה תקופה.
- בשנת 63 לפנה"ס, עם הכיבוש הרומי, תיקן פומפיוס מספר הסדרים, ובהם החזרת האוטונומיה לעמים שגורו בתקופה החשמונאית מלבד באזורי יהודה, הגליל ועבר הירדן. כמו כן, לפי יוספוס, פומפיוס הופך את ציפורי לאחת מחמש ערי המחוז המנהליות הראשיות בארץ ישראל.
- לקראת סוף תקופתו של הורדוס כמושל הצפון מתמרדים יהודי ציפורי נגדו, והוא כובש את העיר בכוח.
- לאחר מות הורדוס, בשנת 4 לפנה"ס, ממונה נציב רומי מסוריה בשם וארוס, ופורצות מספר מרידות שנובעו בשם "פולמוס וארוס". כחלק מהמאמץ לדכא את המרד, מוצאים להורג 2,000 יהודים בצליבה. הטראומה הזו ייתכן והייתה אחד הגורמים שהשפיעו על יהודי ציפורי לא לתמוך במרד הגדול כ-70 שנים לאחר מכן.
- עם פרוץ המרד הגדול מתמנה יוסף בן מתתיהו (יוספוס) למפקד גזרת הצפון, והוא מספר על כך שבכל אחד מ-204 היישובים היהודיים בגליל הוא מגלה התנגדות להצטרף למרד, ובכל אחד מהיישובים מתקיים דיון האם

להצטרף למרד או לא. בתחילה מקבל יוספוס את הכרעת ציפורי לא להצטרף למרד, ומייעץ להם איך להתגונן, אולם לאחר מכן הוא שולח לוחמים יהודים להילחם במגיני ציפורי היהודים.

- הצמיחה המשמעותית של ציפורי מגיעה במאה ה-2, לאחר מעבר כובד המשקל של העולם היהודי מירושלים לגליל.

- במרכז המבקרים יש סרטון הדרכה, שהמשכו בית הכנסת וסיומו במצודה. לא מומלץ.

נקודת הדרכה 2: בית הכנסת

- אנחנו נמצאים ברובע היהודי של ציפורי, בחלק העליון של העיר. כמו ערים עתיקות רבות, ההתיישבות בציפורי החלה במרומי הגבעה, שם התיישבו היהודים בתחילת ימי בית שני, ובתקופה ההלניסטית העיר התפתחה למרגלות הגבעה, שם הוקם רובע מגורים רומי / הלניסטי / פגאני.
- ברובע היהודי בעיר נמצאו אלפי ממצאים אופייניים להתיישבות יהודית.
- אנחנו יושבים על מדרגות של רחוב מדורג, שעובר מלמטה למעלה בקו ישר. במאה ה-5 לסה"נ נבנה כאן בית כנסת ששינה את תוואי הרחוב, והצריך יצירת מעקף ימינה ע"מ לאפשר את בנייתו. מכאן אפשר להסיק שבית הכנסת לא היה בתכנון המקורי של העיר, אלא נבנה באילוצ על מנת לשרת את התפתחותה המהירה של העיר.
- התיעוד ההיסטורי מדבר על 18 בתי כנסת שהיו בציפורי במאה ה-2, שמהם לא נמצאו שרידים. בית הכנסת הזה הוא מהמאה ה-5, והוא היחיד ששרידיו נמצאו בינתיים.
- אבני הרחוב עליהם אנחנו עומדים הם אבני הרחוב המקוריות, אולם חלקן נמצאו מפוזרים בסביבה, והוחזרו לרחוב ע"י המשחזרים. אפשר לראות איזו אבן הוחזרה לרחוב ממקום אחר ע"י שקע קטן (בקוטר של כ-5 ס"מ) שהשאירו המשחזרים כסימן.

- בכניסה לבית הכנסת יש דלת חשמלית אוטומטית, שנפתחת כאשר הסרט הקודם הסתיים. את הסרט אפשר להפעיל מתיבת בקרה בכניסה לאולם, והוא מופעל לאחר מספר דקות השהיה, שמאפשר לכולם להתיישב.
- בית הכנסת פונה למערב, ובתוכו יש רצפת פסיפס עשירה, שמעידה על עושרה של הקהילה של בית הכנסת. בפסיפס אפשר למצוא את המוטיבים החוזרים בבתי כנסת מהתקופה, ובהם עקידת יצחק, בית המקדש וגלגל המזלות.

ההבטחה לשרה	עקידת יצחק	גלגל המזלות / לוח השנה	כלי המקדש	עבודת המקדש
אברהם ושלוש המלאכים (מטושטש)	בעל חיים קשור לעץ - האייל. נעליים קטנות וגדולות על הרצפה - של נעליך	אישה לבושה לקיץ, עם כלי עבודה מתאימים אישה לבושה לסתיו, עם כלי עבודה מתאימים גלגל המזלות ללא הליוס - אל השמש. השמש בציר איננו הליוס. אולי רפרנס לסיפור המרכבה מתורת הנסתר שמות חודשים + שמות מזלות אישה לבושה לאביב, עם כלי עבודה מתאימים "דגים" - השגיאה מכוונת כדי לא לקשור לישן אישה לבושה לחורף, עם כלי עבודה מתאימים	מצלתיים ביכורים גוזלים לחם הפנים קורבנות	אריות קטורת מנורת השמן כבשים אריות
ההבטחה לשרה (מטושטש)	שני נערים וחמור המלווים של אברהם ויצחק לעקידה.			

- הטקסטים בפסיפסים החיצוניים עוסקים בתודות למי שבנה את בית הכנסת, והטקסטים הפנימיים עוסקים בציורים עצמם. הכיתוב בפסיפס הוא בשתי שפות: ציטוטים מהמקרא מובאים בעברית, והסברים על מה מצויר או הקדשות - ביוונית, מה שמעיד על כך ששפת הדיבור של התושבים הייתה יוונית, אבל הם גם ידעו לקרוא עברית לצורך תפילה וקריאה בתורה.

נקודת הדרכה 3: התיאטרון

- אנחנו נמצאים בתיאטרון שנבנה בתקופה הרומית, ונראה כמו תיאטרון רומי, אבל הוא לא נבנה כמו תיאטרון רומי. בתקופה היוונית היו נבנים התיאטראות במורדות של גבעות, כדי לבנות את היציעים במעלה הגבעה ולחסוך בעלויות הבנייה. הרומים, לעומת זאת, בנו תיאטראות מהרצפה ומעלה, ולא נעזרו בפני השטח. התיאטרון שאנחנו נמצאים בו נבנה בשיטה היוונית, כשהוא "נשען" על מורדות הגבעה שתומכת ביציעים.

- נשאלת השאלה מה עושה תיאטרון יווני, סמל התרבות ההלניסטית, ברובע היהודי של עיר יהודית גדולה וחשובה, שבה התיישב הסנהדרין ורבי יהודה הנשיא בראשו? הרי בתקופה הזו היו היהודים רשאים לבקר בתיאטראות משתי סיבות: להצביע בעד השארת לוחם יהודי בחיים או כדי לזהות את המת ולמנוע מאשתו להישאר הגונה. אז מי השתמש בו? למה הוא שימש? אולי שימש להקראת המשנה?
- ביציאה מהתיאטרון, מצד ימין, אפשר להבחין בצינור חמר שמגיע מאמת המים, עובדה שמעידה על קיומן של הצגות שעלילתן התרחשה בים.

נקודת הדרכה 4: בית / ווילת דיוניסוס

- מאחורי התיאטרון אנחנו מגיעים לבית מידות גדול ומרשים, שבמרכזו פסיפס עם סממנים הלניסטיים מיתולוגיים המכילים את האל דיוניסוס והאל הרקולס.
- הווילה ממוקמת בנקודה הכי מרכזית של הרובע היהודי. האם היא שמשה את ראש הקהילה היהודית שבנה את הווילה לצרכיו? או שמא היה זה ראש קהילה יהודי שהיה בקשר רצוף עם השלטונות הרומיים והיה צריך להיראות כמו פקידי הממשל?

- במרכז המבנה, בטרקלין, פסיפס, ובאחד מקירותיו שלוש דלתות, שתיים קטנות והמרכזית גדולה יותר, באופן דומה למבנים יהודיים אחרים. מאחורי הדלתות – פרוזדור, שבו, לפי התלמוד, היו צריכים לשפר את ההופעה לפני הכניסה לטרקלין.
- מסביב לפסיפס אפשר לראות את הסימונים של שלושת הספות / מיטות שהיו בטרקלין, ככל הנראה כדי לסמן למנקים לאן להחזיר אותן.
- הפסיפס עצמו מחולק למסגרות, שבכל מסגרת יש ציור. מסגרות אלה נקראות ספינים. אפשר לראות את רמת האסתטיקה והסימטריה הגבוהים בין הספינים השונים. הנושא המרכזי בפסיפס, על הספינים השונים שלו, הוא האל דיוניסוס, אל היין.
- הפסיפס מתאר תחרות שתייה בין דיוניסוס לבין הרקולס, והספינים מראים שלבים שונים בתחרות, ובין היתר גם שלב שבו רואים את הרקולס שיכור לחלוטין, ולחיייו אדמדמים.

- כמו כן, בשולי הפסיפס יש ציור של אישה, ככל הנראה בעלת הבית. הציור נחשב למונה ליזה של ציפורי, שכן היא "מישירה מבט" בצופה בכל מקום שבו הוא נמצא. בבית יש גם שירותים, מה שמעיד גם כן על עושרו של בעל הבית.
- נשאלת השאלה, כמובן, מי התגורר בבית עשיר כל כך בלב הרובע היהודי? אולי היה זה פקיד רומי בכיר שישב בלב הרובע היהודי על מנת לשמור מפני מרידות? או אולי היה זה מנהיג יהודי שבנה את הבית ואת התיאטרון כדי לארח פקידים רומים בכירים. ואולי היה זה רבי יהודה הנשיא, שדגל במדיניות פייסנית כלפי השלטון הרומי, ואולי בנה את התיאטרון כדי להעביר הרצאות על המשנה?

נקודת הדרכה 5: מצודת ציפורי

- מבנה המצודה יושב בראש הגבעה. המבנה שאותו אנחנו רואים הוקם בתקופה הצלבנית על שרידי מבנה קדום יותר. הבניין המקורי היה דו-קומתי ונבנה מאבני גזית גדולות, שנלקחו ממבנים קדומים יותר.
- המבנה הגיעו לצורתו הנוכחית בתקופת דאהר אל-עומר (במאה ה-18), ובמאה ה-19 הוא שופץ והפך לבית ספר לילדי היישוב הערבי ספרייה שישב במקום עד שנת 48.
- אפשר לראות שאבני הבניין לא אחידות, ורבות מהן בשימוש משני ממבנים אחרים בסביבה, וביניהם אפילו שרידים של סרקופגים.
- במקור הוקמה המצודה במיקום זה כבר במאה ה-1 לפנה"ס, ושימשה את חיל המצב הרומי שישב באזור.
- במצודה יש תצוגה של ממצאים ארכיאולוגיים מחפירות ציפורי, ומערכת מולטימדיה המציגה את תולדות העיר. מגג הבניין נשקף נוף מרהיב הממחיש את דברי חז"ל על ציפורי "שיושבת על ראש ההר כצפור", ותצפית על כל האזור. למרגלות המבצר אפשר לראות את השרידים של בתי המגורים של הרובע היהודי שנחפרו.
- מעבר אליהם מבצבצת מעבר לעצים כנסיית סנטה אנה, ששמה מוזכר בפרוטו-אוונגליון של יעקב, שלפיה כאן גרו הוריה של מריה, אם ישו. מתחת לכנסייה ישנה אבן שאולי שייכת לבית כנסת מהמאה ה-2, אחד מה-18 שהיו קיימים בציפורי.

בתמונה: רובע בתי המגורים שהפך לבית בד, על רקע המצודה

נקודת הדרכה 6: העיר התחתונה

- אנחנו יורדים מהעיר העליונה לכיוון העיר התחתונה. העיר התחתונה, הרומית, נבנתה במאה ה-2 לפנה"ס, והיא כוללת את כל מה שמאפיין עיר רומית מהתקופה, כולל קארדו ודקומנוס, וצומת מרכזית שמחברת ביניהם

שמעליה מבנה טטרה פילון, פורום (מקדשים), אגורה (שוק), חנויות ועוד. כמו כן נמצאו פה פסיפסים רבים, וכל אלה מעידים על מרכזיותה של העיר בתקופה.

- בשלב מסוים נחסם הדקומנוס לתנועת כלי רכב, והרחוב הפך למעין מדרחוב ומגרש משחקים, ואפשר לראות משחקי ילדים רבים מצויירים/חרוטים על המרצפות עד היום.
- על מרצפות הרחובות, ובקארדו בעיקר, אפשר לראות את קוליסים – חריצים שהשאירו גלגלי המרכבות.
- אנחנו ממשיכים ללכת במורד העיר, ומגיעים לצומת המרכזית בין הקארדו והדקומנוס (5 במפה), ומסביב רואים את שרידים העמודים של הטטרה פילון.

נקודת הדרכה 7: בית חג הנילוס

- אנחנו פונים ימינה (דרומה) בקארדו, ולקראת סופו מגיעים למבנה שזכה לכינוי "בית הנילוס", מצד שמאל של הקארדו (6 במפה). המבנה מקורה היום ובתוכו נמצאו פסיפסים מרהיבים, וביניהם פסיפס "חג הנילוס"
- בכניסה לבית חג הנילוס אנחנו נתקלים בפסיפס במבנה לא מקובל, שכן הוא לא סימטרי כמקובל בתקופה, אלא נראה כאוסף של אריחי פסיפס בצורות גיאומטריות שונות ולא אחידות. זהו כנראה מעין חדר תצוגה לפסיפסים ששימש אורחים שבאו להתרשם מעבודת הפסיפס ואולי להזמין פסיפס מסוים לעיר שלהם.

- בהמשך אפשר לראות את פסיפס האמזונות

- גולת הכותרת של המבנה הוא פסיפס חג הנילוס. הפסיפס עשיר ביותר בפרטים, והוא מתאר את חגיגות חג הנילוס.
- במרכז התמונה אפשר לראות את הנילוס זורם מימין לשמאל, כאשר המים לנילוס מגיעים מפיה של דמות בצידה הימני העליון של התמונה, היא אלת הנילוס שאחראית על כמות המים שזורמת בנהר. בצידו השמאלי העליון של הפסיפס אפשר לראות דמות נשית עם חזה חשוף (סמל לפוריות), שמחזיקה את קרן השפע בידה (סמל ל... שפע 😊).
- בחלק המרכזי העליון של התמונה אפשר לראות מעין מגדל ולצידו שתי דמויות, אחת עומדת על השנייה, כאשר העליונה כותבת משהו על המגדל. זהו מכשיר למדידת מפלס המים בנהר, והדמות כותבת את גובה המים

הנוכחי (12). המספר 12 מועבר בין דמויות שונות בציור, בין היתר אל דמות שעומדת על מגדל מתחת לנילוס, עד שמגיעה למצודה בצידה השמאלי של התמונה.

- המצודה הזו היא העיר אלכסנדריה, שהייתה ידועה במגדלור העצום שלה (אחד משבעת פלאי העולם העתיק), שמצויר אף הוא.
- למטה מובאות סצנות של חיות טורפות שצדות חיות נטרפות.

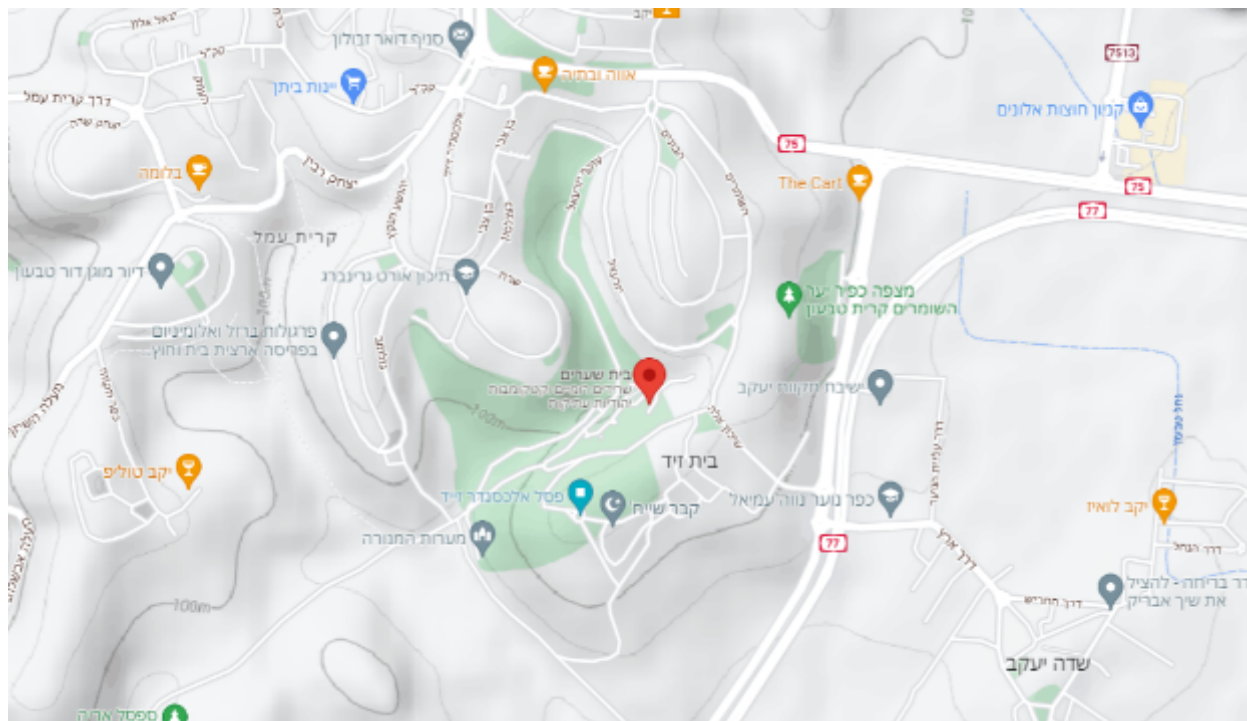
- השקעים ברחבי הפסיפסים באתר נוצרו בטעות ע"י החופרים, שניסו להגן על הפסיפסים לפני שכיסו את האתר בגג, וגרמו לנזק.

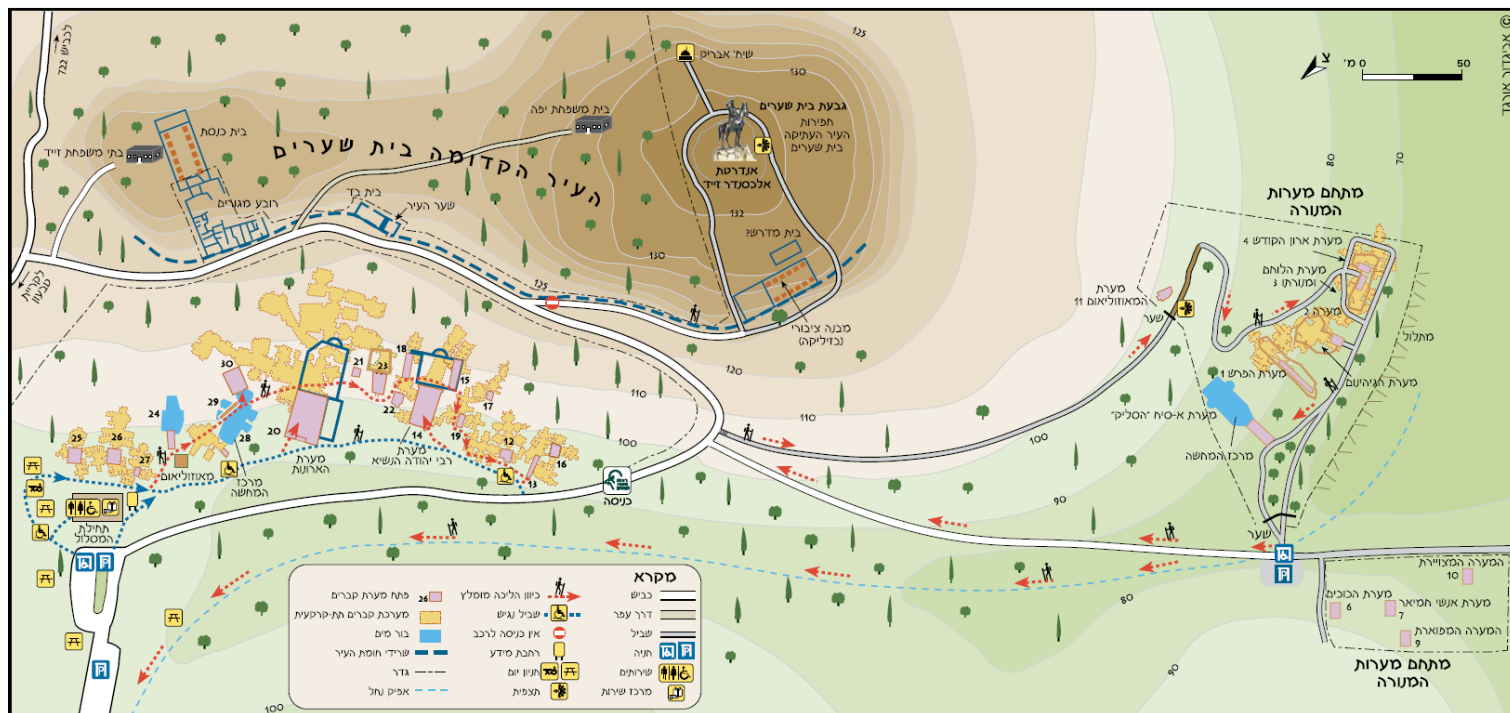
נקודת הדרכה 8: מפעל המים

- מפעל המים של העיר ציפורי נמצא מיד בכניסה לאתר בצד שמאל, ובמרחק קילומטר וחצי ממזרח לעיר ציפורי. המאגר שלידו אנחנו עומדים (1# במפת האתר) הוא חלק ממערכת אספקת המים לעיר, שראשיתה במעיינות שבהרי נצרת, ליד הכפרים משהד וא-ר'ינה.
- שתי אמות מים הוליכו אל ציפורי – זו של משהד נחצבה בסלע וזו של א-רינה הייתה בנויה. אמת א-רינה הגיעה אל המאגר הענק שממזרח לעיר. זהו המקום הגבוה היחיד הסמוך לציפורי שבו מצוי סלע קירטון, ועל כן נחצב כאן המאגר.
- אורכו של המאגר הוא 260 מ', רוחבו 2-4 מ' וגובהו כ-10 מ'. תכולתו של המאגר 4,300 מ"ק מים, שהספיקו לכ-18,000 איש למשך שבועיים ימים.
- המים זרמו אל המאגר דרך בור שיקוע שעומקו 5 מ'. במקומות אחדים נבנו קשתות תמך לרוחב המאגר. במוצא המאגר היה מגוף שאפשר לווסת את יציאת המים. מכאן זרמו המים אל העיר במנהרה שאורכה 235 מ', שנחצבה בסלע בעזרת שישה פירים אלכסוניים. אמת המים נכנסה לעיר בגובה של כ-270 מ' מעל פני הים, וסיפקה מים לרוב חלקי העיר.
- בימים אלה המאגר נמצא בשיפוצים, אולם בימים רגילים ניתן להיכנס אל המאגר, ואף ללכת בתוך התעלה למרחק של כ-70 מטרים.

שעות פתיחה	יצירת קשר	איך להגיע?
א' - ה', שבת: 8:00 – 17:00 שישי: 8:00 – 16:00 שעון חורף: נסגר שעה קודם ערב חג: נסגר ב-13:00	טלפון: 04-9381643 *3639: מוקד רשות הטבע והגנים. וואטסאפ: 054-9642434	כתבו בוויז: גן לאומי בית שעים
עלות כניסה	צריך הזמנה מראש?	נגישות לנכים?
מבוגר / בקבוצה: 22 ₪ / 19 ₪ ילד / בקבוצה: 9 ₪ / 8 ₪ סטודנט: 19 ₪ אזרח ותיק: 11 ₪ חייל: ללא תשלום	לא	כן
	יש שירותים?	שירותי הסעדה?
	כן	לא

סביבת האתר

נקודת הדרכה 1: רובע מגורים / אולי בית רבי יהודה הנשיא?

- אנחנו עוצרים עם האוטובוס לפני הכניסה לגן הלאומי בית שערים, מיד אחרי הפניה לבית משפחת זייד. לצד הכביש משמאל אפשר לראות אזור חפירות פתוח.
- אנחנו נמצאים באזור המגורים של העיר בית שערים, עוד טרם שהגענו למתחם מערות הקבורה. אזור המגורים של העיר עדיין נחפר.

בית שערים והסנהדרין

- הסנהדרין היה בית הדין הגדול של העם היהודי בעת העתיקה, החל מימי בית שני, שבו ישבו 70 או 71 חכמים (ישנה סתירה בין המקורות). על פי המסורת ישב הסנהדרין בבית המקדש.
- בזמן המרד הגדול היה רבי יוחנן בן זכאי חרד לגורל העם היהודי והחליט לייצר המשכיות מחוץ לירושלים. הוא התנבא לאספסיאנוס שהוא הולך להיות מוכרז קיסר, וכשנבואה התגשמה שאל אותו אספסיאנוס לרצונו, והוא ביקש "תן לי את יבנה וחכמיה". ואכן, אספסיאנוס מסכים שרבי יוחנן בן זכאי יצא בחיים מירושלים, ונותן לו להקים את הסנהדרין ביבנה.
- לאורך השנים נדדה הסנהדרין ברחבי הארץ בעקבות איסורים שונים שנאסרו עליה במקומות שונים: "גלתה סנהדרין... מלשכת הגזית לחנות ומחנות לירושלים, ומירושלים ליבנה, ומיבנה לאושא, ומאושא ליבנה, ומיבנה לאושא, ומאושא לשפרעם, ומשפרעם לבית-שערים, ומבית-שערים לציפורי, ומציפורי לטבריא." (תלמוד בבלי, מסכת ראש השנה, דף ל"א, ע"א-ע"ב).
- כשהוקמה הסנהדרין עמד בראשה הילל הזקן. לאחר מכן עמדו בראש הסנהדרין צאצאיו, ובהם רבן גמליאל דיבנה, שהיה ראש הסנהדרין כשזו עברה ליבנה ולאחר הוצאת אביו, רבן שמעון בן גמליאל הזקן, להורג. מיבנה עברה הסנהדרין לאושא, ושם עמד בראשה רבן שמעון בן גמליאל השני, ומשם עוברת הסנהדרין לשפרעם ואז לבית שערים, שבה ככל הנראה נולד רבי יהודה הנשיא, שלימים יהיה ראש הסנהדרין בעצמו.
- הממצאים הקדומים ביותר מבית שערים הם מהתקופה החשמונאית. שם היישוב נקרא ככל הנראה על שם השעורים, שכן היא יושבת בלב אסם התבואה של הגליל, כפי שהעיד יוספוס, ולא על שם שער.
- במאה ה-1 היה גודלה של העיר כ-40-50 דונמים, ובמאה ה-2 גדלה העיר באופן משמעותי, ככל הנראה בעקבות ישיבתו של הסנהדרין בה.
- מסופר בתלמוד על רבי יהודה הנשיא שהיה עשיר גדול, והיו לו עסקים רבים, כרמי זית, מטעי אפרסמונים ועוד. כמו כן מסופר במקורות על ביתו, שהיה בו שירותים, והיה בו אורות של פרדות, מקווה, בית מרחץ, וכמו כן ביתו היה צמוד לבית כנסת. במבנה שבו אנחנו נמצאים ישנם כל אותם המאפיינים בדיוק, כך שישנה הסתברות גבוהה שזהו ביתו של רבי יהודה הנשיא. רבי יהודה הנשיא ישב בבית שערים כ-20 שנה לפני שעבר לציפורי עם הסנהדרין.

נקודת הדרכה 2: מערת המוזיאון

- אנחנו נכנסים למתחם מערות הקבורה של בית שערים, והולכים לעבר המערה הראשונה, היא מערת המוזיאון (28# במפה).
- מערת המוזיאון שימשה במקור כמאגר מים, ובהמשך הוסבה לבית מלאכה לייצור זכוכית. היום המערה משמשת למוזיאון ומרכז המחשה, ומיועדת בין היתר לאנשים שמנועים מלהיכנס לשטח בית קברות לפי ההלכה, כגון כהנים. המוזיאון מציג מוצגים אחדים שנמצאו בחפירות בית שערים.
- במרכז החדר מונח גוש זכוכית ענק שמשקלו 8.8 טון. גוש זה נוצר בתקופה המוסלמית הקדומה (המאה ה-9 לספירה). בעת העתיקה נהגו לייצר גושי זכוכית גדולים, לשבור מהם חתיכות קטנות יותר ולשלוח אותן לבתי המלאכה. נראה כי פגם כלשהו בזכוכית הביא להשאתה במקום. ייצור זכוכית וקבורה קשורים זה בזה, שכן על מנת להתמודד עם ריח הגופה הנרקבת היו משתמשים בבשמים שהיו נשמרים בבקבוקי זכוכית.

קבורה בעת העתיקה

- מצוות קבורת המת היא מצווה מדאורייתא: "לֹא-תִלִּין נַפְלָתוֹ עַל-הָעֵץ, כִּי-קִבּוּר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא" (דברים כ"א:23). פסוק זה מדבר על איסור הלנת המת כשהמת הוא חוטא שנשפט למוות, וחז"ל הסיקו שאם אין להלין את המת כשהוא חוטא, קל וחומר שאין להלין את המת כשהמת הוא איש ישר.
- לרוב, בתקופות הקדומות, הייתה הקבורה הרווחת קבורת שדה. החל מימי בית ראשון התפתחו ארבע שיטות קבורה שהיו נהוגות בקרב העם היהודי:
 - שיטת הבית הראשון: קבורה קולקטיבית במאספות. הקבורה הייתה בשני שלבים, כאשר בשלב הראשון מונח המת על משכב במערת קבורה, ובשלב השני, לאחר כשנה, מועברות עצמותיו לבור מתחת למשכבים, ביחד עם עצמות מתים אחרים מהמשפחה. השיטה משקפת את האמונה הרווחת בתקופה שבה באחרית הימים, כשתתרחש תחיית המתים, כל עצם תחזור לבעליה, תתכסה בבשר, גידים ועור והמת יחזור לחיים, ולכן אין מניעה לקבור בקבוצה.
 - שיטת הבית השני: קבורת כוכים, שבהם מניחים את המת בכוך למשך שנה, ולאחר שנה מעבירים את עצמותיו לקלוסקמא, קופסת קבורה אישית, ומניחים את הגלוסקמא בחזרה בכוך. זוהי שיטת קבורה אישית, שמשקפת את השינוי בתפיסת תחיית המתים שהפכה בתקופה הזו לאינדיבידואלית.
 - שיטת מרד בר כוכבא: בתקופת המרד היה חשש שלא יהיה מי שיעביר את עצמות המת לגלוסקמא לאחר שנה, מכיוון שרבים בעם מתו או הועברו ממקומם בעקבות המרד. בשל כך הפכה הקבורה לחד שלבית, שבה קוברים את המת בארון קבורה מאבן, סרקופג, שבו הגופה נרקבת לאיטה ובארון נשארות רק העצמות.
 - שיטת קבורת שדה במחילות: שיטה שבה היו נקברים המתים ללא ארונות קבורה, אלא ישירות בתוך האדמה, כשהם מכוסים בתכריכים. דרך זאת אפשרה לכל מת להיקבר בכל מקום בעולם, ומשם

נשמטנו תגיע דרך מחילות באדמה לארץ ישראל ולבית המקדש, ומשם תתקיים תחיית המתים. שיטה זו אפשרה גם לתושבי חו"ל להיקבר באופן שיאפשר את תחיית המתים בבוא הימים.

- רבי יהודה הנשיא מת בציפורי סביב שנת 217 לסה"נ, והובא לקבורה בבית שערים לפי צוואתו. באותה העת יהודים היו מנועים מלהגיע לירושלים החרבה, שהפכה להיות עיר פגאנית בשם אליה קפיטולינה. קבורתו של רבי יהודה הנשיא בבית שערים גרמה למקום להיות מבוקש לקבורה בקרב יהודים עשירים בארץ ובעולם, ואכן במערות הקבורה במתחם מתועדים נקברים מכל רחבי העולם היהודי.
- בשנת 351 לסה"נ פורץ מרד של יהודי ארץ ישראל נגד הקיסר הרומי גאלוס – מרד גאלוס. בעקבות המרד נחרבת העיר בית שערים, ומקומה לא היה ידוע עוד עד המאה ה-20. היישוב המודרני שנקרא בית שערים הוקם כ-5 ק"מ מזרחית מבית שערים המקורית, ובכלל נהוג היה לחשוב שבית שערים העתיקה נמצאת ליד ציפורי, היכן שנמצא קברו של "רבי יהודה נשיאה", שבתחילה חשבוהו לרבי יהודה הנשיא, עד שלימים התברר שהוא נכדו של רבי יהודה הנשיא.

נקודת הדרכה 3: מערת הארונות

- אנחנו יוצאים ממערת המוזיאון, וממשיכים פנימה אל מערת הארונות. שמות המערות הוא לא מקורי, כמובן, והוא ניתן להן ע"י החופרים בשל תוכנן.
- למערת הארונות (20# במפה) כניסה מרשימה, בעלת שלושה שערים. שני השערים הקיצוניים, הקטנים יותר, הם שערים מקוריים, ולהם דלתות אבן מאסיביות. השער המרכזי, הגדול יותר, משוחזר, ודרכו ניתן כיום למבקרים להיכנס למערה. רחבת הכניסה למערה שימש בתור רחבת הספדים.

- ביהדות, בתקופה הזו, קברו ללא חפצי ערך או תכשיטים, ובכל זאת היה חשש מפני שוד קברים. ואכן, כשנפתחו המערות ע"י אתרא קדישא (ארגון הפועל להגנתם של קברי יהודים) הסתבר שרבים מארונות הקבורה היו ריקים. העצמו שנמצאו הובאו לקבורה מחדשת, כדי לאפשר ביקור במערות.
- במערה הזו נמצאו כ-200 ארונות קבורה, ועל כן היא נקראת "מערת הארונות".
- מיד בכניסה למערה, בצד ימין, ישנו סרקופג ייחודי, שכן בכתובת עליו מסופר שהוא שימש לקבורה לשתי נשים בנות משפחה אחת, ומשכך לא הייתה מניעה לקבור אותן יחדיו.
- אנחנו נכנסים פנימה לתוך חלל המערה, ונתקלים בארונות קבורה רבים שעליהם ציורים שונים. הציורים נועדו לעיתים לייצג את מקצועו של האדם הקבור בהם.
- באחד הכוכים / החדרים אנחנו נתקלים בארון קבורה גדול במיוחד, שעומד בודד בחדר, ועליו מוטבעים ציורים של נשר, אריה ושור. ככל הנראה היה זה קבר של אדם עשיר במיוחד. הדמויות מוטבעות על הקבר מתאימות לחזון המרכבה המופיע בספר יחזקאל: **"וְדַמּוּת פְּנִיָּהֶם, פְּנֵי אָדָם, וּפְנֵי אֲרִיָּה אֶל-הַיָּמִין לְאַרְבַּעַתָּם, וּפְנֵי-שׁוֹר מִהַשְּׂמָאוֹל לְאַרְבַּעַתָּן; וּפְנֵי-נֶשֶׁר, לְאַרְבַּעַתָּן."** (יחזקאל א:10). ע"פ החזון ופירושו בספרות הזהר, השכינה מגיעה רכובה על גבי אריה, שור, נשר ואדם.

- בסוף המערה אפשר לראות מנורה חצובה בסלע, עובדה שמעידה אולי על קבר של אדם הקשור למקדש באופן כלשהו. המנורה היא אותנטית ולא משוחזרת.

נקודת הדרכה 4: מערת יהודה הנשיא

- אנחנו יוצאים ממערת הארונות, וממשיכים מעט בשביל לכיוון מערה נוספת עם רחבת כניסה מרשימה (14# במפה). מערה זו נקראת מערת רבי יהודה הנשיא.

- מסופר במקורות חז"ל שלרבי יהודה הנשיא היו מספר בקשות בצוואתו, אותם ביקש מבניו:
 - "היזהרו בכבוד אמכם" - שכן היא איננה האמא הביולוגית
 - "אל תרבו עליי תכריכים" – בקשה להיקבר כאחד האדם
 - "תעמידו ישיבה 30 יום אחרי מותי"
 - בקשה שבנו, רבי שמעון שהתמנה לחכם, בנו רבן גמליאל שהתמנה לנשיא, ותלמידו רבן חנינא / אנינה שהתמנה לאב בית הדין, יקברו איתו במערה.
- ואכן, במערה המיוחסת לרבי יהודה הנשיא אנחנו מוצאים קבר פשוט, ללא ארון קבורה, שצמוד לו קבר של אישה. ליד חלקת הקבר נמצאו אבנים עם שמות שני בניו, שמעון וגמליאל, ושם תלמידו חנינא. עובדות אלה הביאו את החוקרים לכדי מסקנה שזהו אכן קברו של רבי יהודה הנשיא.

אתר 3: גבעת שיח' אברק

שעות פתיחה	יצירת קשר	איך להגיע?
פתוח לקהל		ביציאה מהגן הלאומי בית שערים ישנה פניה ימינה ללא כניסה לכיוון חפירות העיר העתיקה. משם עולים ברגל לגבעת שיח' אברק ולפסל של אלכסנדר זייד. וייז: פסל אלכסנדר זייד
עלות כניסה	צריך הזמנה מראש?	נגישות לנכים?
ללא עלות	לא	לא, מצריך עלייה ברגל
	יש שירותים?	שירותי הסעדה?
	לא	לא
הערה	מפות האתר כלולות במפות האתר בית שערים.	

נקודת הדרכה 1: שיח' א-בריק

- אנחנו נמצאים על גבעה שעליה ירבה העיר בית שערים. הגבעה היא חלק מאזור הגליל התחתון המזרחי, הקרוי גבעות אלונים שפרעם. ממערב מתנשא רכס הכרמל, מצפון גבעות אלונים-שפרעם, ומדרום וממזרח – עמק יזרעאל.
- הגבעה קרויה גם גבעת שיח' א-בריק על שם קבר המשיח, לפי המסורת המוסלמית, לאיש דת מוסלמי אדוק בשם זה. סביב דמות השיח' ושמו, שמשמעו בערבית "כד" נקשרו אגדות הקשורות באדיקותו ובכד. מסורת אחרת משייכת את המקום לברק בן-אבינועם, שר צבאה של דבורה הנביאה.

נקודת הדרכה 2: פסל אלכסנדר זייד

- אלכסנדר זייד נולד בוילנה בשנת 1881, ובינקותו עבר עם משפחתו לסיביר, אליה הוגלה אביו. המשפחה חזרה לוילנה כשאלכסנדר היה בן שלוש.
- כשהיה בן 15, ועל רקע פרעות קישינב, החליט זייד הצעיר שצריך להקים גוף שישמור על היהודים העובדים את האדמה מחשש לפוגרומים שיגיעו גם לוילנה.

- בגיל 17 עלה זייד לישראל במסמכים מזוייפים, כחלק מגל העלייה השנייה. זייד נתפס ע"י הרשויות העות'מאניות עם הגיעו לארץ ונכלא. הוא מצליח לשחד את הפקידים העות'מאנים ומשתחרר מכלאו.
- הוא מגיע לראשון לציון על מנת לעבוד ביקבים, ושם הוא פוגש את ישראל שוחט, שלהם היה חלום משותף להקים ארגון שמירה על יהודים. ב-1907 מקימים זייד, שוחט ואחרים את ארגון בר גיורא.
- עם הקמת ארגון בר גיורא עולה זייד לגליל התחתון ולימים מקים את ארגון השומר, שמטרתו הייתה להרחיב את פריסת השמירה היהודית. בגליל מרבה זייד להתעמת עם תושבי הסביבה הלא יהודיים, ואף נפצע מספר פעמים בעימותים אלה.
- ב-1926 עובר זייד לגור עם משפחתו בגבעת שייח' א-בריק, וממשיך בפעילותו כשומר, הפעם באופן עצמאי ולא כחלק מארגון השומר, עימם היו לו חילוקי דעות.
- ב-1938, במהלך המרד הערבי הגדול, נהרג אלכסנדר זייד בעת מילוי תפקידו כשומר בידי קאסם אל-טובאש, בדואי. אלכסנדר הובא למנוחות בבית הקברות בגבעות זייד הסמוכה. לימים נתפס הרוצח והוצא להורג ע"י אנשי הפלמ"ח לאחר שנשפט למוות בבית דין שדה.
- הפסל שלמרגלותיו אנחנו יושבים, שבו רואים את אלכסנדר זייד רוכב על סוסו ומשקיף לעבר עמק יזראעל, כשידו הימנית ספק מצדיעה ספק מצילה על פניו מפני השמש, הוקם במקור מאבן, אולם הפסל נשחק עם השנים. לימים נבנה הפסל מחדש, ע"י אותו אמן שבנה את הפסל המקורי, והפעם מברונזה.
- הפסל ממשיך להיות יעד לוונדליסטים וגנבי מתכות, אולם הוא ממשיך להיות מתוחזק.

